

Mustapa Kemal ýalany

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 25 январа, 2025

Mustapa Kemal ýalany MUSTAPA KEMAL ÝALANY

HDP-niň deňdeş başlygy (сопредседатель) Perwin Buldan partiýasynyň ýygnaýynda şeýle diýdi:

– Respublika gurlan wagtyndaky ademi-merkeziýetçilik (децентрализация) we demokratiýa prinsipinden daşlaşyp, ýeketäkçilik sistemasyny döwrä sokup, ýüz ýyllýk ýykylşyk prosesini döretdi.

Nutukda wehim hatalar bar. Biri, desentralizasiýalaşmak prinsipinden daşlaşylandygy hakdaky pikiri...

Desentralizasiýa-özygtyýarlylyk syýasy garaýşyny 1800-nji ýyllaryň başyndan bäri gürrüňini etmek bolar.

Şol döwür Angliýa, Fransiýa, Russiýa basybalyjylykly döwletden imperiýa döwrüne geçdiler. “Imperializm” düşünjesiniň şol wagt orta çykmagy munuň netijesi boldy. Döwlet bazaryny gorap saklamak islän Italiýa (1861), Germaniýa (1871) bitewiligini saklap, merkezi döwletlerini gurdy.

Şol wagt Osmanly döwletiniň derebegleri (döwlet emeldary bolan adamyň wagtyň geçmegi bilen döwletden arasy üzülip, özbaşdaklaşan feodal ýer eýeleri -t.b.) bilen meselesi bardy: Demirgazyk Afrikada Mämmedaly paşa, Rumelide Tepedelenli Aly paşa, Gündogar Anadoluda Kürt Babanzada, Bedirhani, Orta Anadoluda Çapanogullary, Günbatar Anadoluda Garaosmanogly...

Bu feodal han-begleriň köpüsi indi salgyt töläsi, esger beresi gelmeýärdi. Döwletiň içindäki döwlet ýaly hereket edip, «özygtyýarlylykdan» «garaşsyzlyga» geçiş taýýarlygyny görýärdiler.

Soltan Mahmyt II derebegleri aýryp, merkezi döwletini güýçlendirmek üçin osmanly dolandyryş gurluşynda reformalary

geçirdi.

Şu günlerem dowam edýän separatistik kürt agressiýasynyň düýbi merkezi döwleti güýçlendiren şu reformalara garşy turan gozgalaň bilen tutuldy. 15 kürt topalaňy bolup geçdi...

1900-njy ýyllaryň başynda sahna soltanzada Mehmet Sabahatdin çykdy. Mahmyt Jelaledin paşa gaýynagasy Abdylhamyt II-ä garşy gidýändigini üçin ogullary Sabahatdindir Lütfullahy alyp, 1889-njy ýylda Ýewropa gaçmaga mejbur boldy.

Prins Sabahatdin Parižde liberal pikirler bilen tanyşdy. Edmond Demoleniň "Anglo-saksonlaryň üstünligi nämede?" ýaly kitaplaryndan täsirlendi.

Merkezi döwletiň güýçlendirilmegini öňe süren ittihatçylar (ýunionçylar) bilen ýoluny aýyrady. "Teşebbüsi-şahsi we Âdemi Merkeziyet Jemgyýetini» gurdy.

Žurnalist Aly Kemal ýaly liberallara «Osmanly Ahrar fyrkasyny» gurdurdy. Saýlawlarda şowsuzlyga uçrady. Döwlet agdarlyşygyny amala aşyrmaga synanyşdy we ş.m.

Geleliň respublika döwrüne...

Şeýle diýilýär: «Mustapa Kemal kürtlere özygtyýarlylyk sözünü berdi!» Kürtlere ýazylan hatlar bilen bir hatarda hiç bir resminamada beýle söz ýok.

Şeýle diýilýär: «Ýokary Halk Mejlisi (TBMM) 1922-nji ýylyň 10-njy fewralynda kürtlere özygtyýarlylyk berýän gizlin kanuny kabul etdi». Şol gün mejlis ýygnagy bolmasa näme! Galyberse-de, kanun diýilýän zat ýerine ýetirilmek üçin çykarylýar, gizlin kanun kime gerek? Ýapa degmez samahyllylar...

Şeýle diýilýär: «Mustapa Kemal 1923-nji ýylyň 16-17-nji ýanwarynda Izmitde Stambulyň habar beriş serişdeleriniň önünde eden çykyşynda kürtlere özygtyýarlylyk sözünü berdi». Iň aň bulaşdyryjy gepem şunda. Aslynda Mustapa Kemalyň aýdany şudur: *"Ädimme-ädim bütün ýurtda giň möçberde gönüden-göni halk gatlaklarynyň dahylly we täsirli ýerli dolandyryş edaralarynyň gurulmagy syýasatymyzyň zerurlyklaryndandyr. Kürtleriň ýaşaýan ýerlerinde-de syýasatymyz taýdan ädimme-ädim ýerli dolandyryş edaralarynyň gurulmagyny gerekli hasaplaýarys..."*

Mustapa Kemal aslynda 1921-nji ýylyň Konstitusiýasyna goldanýardy:

"Türkiye geografiki ýerleşişini we ykdysady gatnaşyklary taýdan illere (welaýatlara), iller ilçelere (etraplara) bölünip, ilçelerem bujaklardan (arçynlyklardan) düzülýär». (10-njy madda).

«Welaýatlar sebitleýin işlerde kanuny sypata we özygtyýarlylyga eýedir. Içerki we daşarky syýasat, şerigata, adalata, harby gulluga degişli işler, halkara-ykdysady gatnaşyklar we hökümetiň esasy salgytlary bilen peýdasy birden köp welaýatlary öz içine alýan hususlar başga ýagdaýlarda Ýokary Mejlis tarapyndan güýje girizilen kanunlara goldanyp, fondlar, mekdepler, bilim, saglygy goraýyş, oba hojalyk, maldarçylyk, sosial kömek işleriniň düzgünleşdirilmegi we dolandyrylmagy welaýat mejlisleriniň ygtyýarlyklaryna girýär...” (11-nji madda).

Hawa, gürrüňi edilýän – häzirem hereket edýän welaýat häkimliginiň ýörite dolandyryş edaralarynyň we başynda munisipalitet başlygyň bolan saýlawlary bilen gelen ýerli mejlisler...

Bular Perwin Buldanyň pikirindäki desentralizasiýalaşmak däl. Propaganda bilen taryh ýazylmaýar...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazetini, 04.11.2022 ý. Publisistika